

STANISLAV SOUČEK

Z DĚJIN HRANICKÉHO ŠKOLSTVÍ

Stanislav Souček (1870–1935), profesor českého jazyka a literatury na Masarykově univerzitě v Brně, se gallašovské tematice věnoval v počátcích své odborné kariéry. Chopil se tehdy tématu nikoli neznámého, ale prakticky neprozkoumaného. Až do sedmdesátých let 19. století vycházely takřka výhradně příležitostné texty rekapitulující Gallašovy životní osudy, případně drobné zmínky o jeho sbírce Múza moravská v dějinách obrozenecké literatury. Na bohatou mnohotvárnost Gallašovy písemné pozůstalosti upozornil poprvé Karel Šmídek ve studii Josef Heřman Galaš a pozůstalé rukopisy jeho (Časopis Matice Moravské 1877), teprve Souček se však na počátku 20. století odhodlal pročíst a zhodnotit celek Gallašovy tvorby. Nejprve otiskl studii O výtvarnictví Františka a Josefa Heřmana Agapita Gallašů (Časopis Matice Moravské 1903). Název i podtitul – Biografický příspěvek – evokují drobný doplněk, ve skutečnosti se však jedná o první kritické čtení Gallašových autobiografických spisů, byť důraz na oblast výtvarného umění převládá. O „zdlouhý“ celku Gallašova díla se pak Souček pokusil ve dvoustránkové studii Z Gallašovy literární pozůstalosti (Časopis Moravského musea zemského 1907–1910) s podtitulem ještě skromnějším – Výpisky a poznámky. Ač v Součkově bibliografii text figuruje mezi studiiemi, rozsahem se blíží jeho největším monografiím. A i když od vydání uplynulo už sto let, jedná se dosud o jedinou analytickou a současně shrnující práci o Gallašově díle. K tématu se Souček vrátil ještě v článku Z dějin hranického školství, kde se věnoval Gallašovým zprávám vážícím se k dějinám pedagogiky, a naposledy v recenzi na Hahnovu studii o Gallašově rukopisu gessnerovských idyl (Časopis Matice Moravské 1914). Při četbě Součkových studií nemůžeme dost ocenit jeho badatelskou poctivost, ačkoli s poněkud příkrým definitivním hodnocením Gallašova díla souhlasit nemusíme. Otiskujeme zde po stu letech znovu málo dostupný a málo využívaný text o hranickém školství, který se dotýká hranických reálií 18. a 19. století a zároveň představuje podstatný příspěvek k dějinám moravské pedagogiky. Bez zajímavosti dnes nejsou ani autorovy poznámky o učitelské práci na počátku 20. století, kdy svou práci sepisoval.

Dnes učitel k svému úkolu přistupuje po studiích, po přípravě, ne sice vzorné, ale aspoň přece dosti účelné; má zajištěno živobytí, ne sice stkvělé, ale přece aspoň takové, že netřeba přivydělávat na újmu vlastního povolání, a není hmotně závislý na okolí, ve kterém pracuje; má zákonem a prováděcími nařízeními předepsanou učebnou osnovu a útek do ní schytán zákonnými předpisy, odbornou literaturou, vlastním vzděláním a vhledem do dětské duše; obecná potřeba vzdělání a z ní vyplývající zájem státu o ně přivádí a nutí do školy děti i z odlehlých horských samot a kontroluje práci učitelovu v ní. Jak jinak bývalo dříve, do druhé poloviny XIX. století! A smutno, že tak bylo a že tak mohlo býti po té době, v níž veliký učitel národů vybudoval svou soustavu paedagogickou, a u nás, pro něž předem ji budoval! Až bude vymalován obraz školství

37 našeho v třech posledních stoletích, bude možno distancí jeho od ideálu Komenským vysněného měřiti úpadek náš pobělohorský, jež s nestydatou frivolností neb naprostou ignorancí smí nazývati otavným spánkem jen neomluvitelná zaujatost.

Ke dvěma obrázkům, jež dále kreslím, shledal jsem látku v rukopisích hranického rodáka J. H. A. Gallaše (1756–1840). Jsou to: předem rukopis rajhradského kláštera sign. O. b. 27, „Schulwesen in Weizskirchen“ [1], pak příslušné kusy obou autobiografických děl „Má vlastní biografie“ a „Opravení a doplnění mé v Muzi Moravské vydané biografie“, jakož i „Pobízky všech učených rodilých Hraničanů k ujednání a zřízení zvláštní dle příkladu třebovické vlastenské slavnosti v jejich otcovském městě“ (o třech těchto rukopisích čtenář poučení najde v mém čl. „O výtvarnictví Fr. a J. H. A. Gallašů“ v Časopise Matice Moravské XXVII. 1903, 117 a 127), posléze jeden kus z rukopisu kláštera rajhradského, sign. O. β. 25 „Originalschriften die Kirchenbibliothek betreffend“. V něčem použito i mého čl. „Z Gallašovy literární pozůstalosti“ v Čas. mor. musea zem. VII.–X.

V prvním z obou obrázků shrnuty jsou záznamy o školství hranickém v době předcházející reformu tereziánskou, v druhém zprávy z první čtvrti století XIX. Gallaš ovšem po bájevě předmluvě o školství v době pohanské a cyrillo-metodějské a o středověkých školách klášterních vůbec své německé dějiny školství hranického začíná všelijakými dohady o škole hranické za dob, kdy Hranice byly statkem klášterním, ale trvám, že celý jeho výklad o školství hranickém do století XVIII. nemá ceny. Poznávám z něho jen tradici o truhlicích cechu literátského s privilejiemi z XVI. stol. a pěkně psanými knihami, obsahujícími památnosti hranické, což vše v XVIII. stol. shořelo, a vědomí Gallašovo o úpadku pobělohorském, kdy rodiče, i možnějši, místo aby týdně platili rektorovi i krejcar za učení dítěte ve čtení, 1 ½ kr. za učení počtům a psaní, posílali je do školy pokoutní, k nějakému ševci, krejčímu, vysloužilci nebo babě, učícím za skrovnou odměnu, ačli je vůbec posílali, když povinné návštěvy nebylo.



R. 1762, když bylo Gallašovi 6 let, otec zavedl jej do školy. Škola byla tehdy u bývalého farního kostela, byla přistavena ke knížecímu špitálu a stála tedy na hřbitově; na místě jejím počátkem XIX. století stál obecní dům, sousedící s normálkou postavenou v koutě při městské zdi. Ve škole od pradávna bydlel dole rektor, nahoře varhaník. Rektorem tehdy byl Šebestian Řehula, dobrý hudebník, ale kořala. Obíral se víc malířstvím než učením. Za to varhaník Benedikt Keller měl pověst nejlepšího učitele; velmi dobře učil oběma domácím jazykům i latině a byl též výborným učitelem hudby, jenž ze svých žáků vychoval mnohé virtuosity ve zpěvu a ve hře na housle; byl zbožný, střídmy, zdvořilý, zkrátka vzorný po stránce mravní; jen poddával se snadno zlosti, ale vada ta se ztrácela léty a vlivem zákonů školních; po smrti Řehulově na jednomyslnou žádost obce stal se rektorem a byl i kostelním a městským hospodářem. K tomuto učiteli přivedl starý Gallaš svého syna a žádal ho, aby hocha „ostro držel“ a naučil německy čísti a psát. Ale učitel, věda, že starý Gallaš je naprosto nezběhlý v němčině a také žena jeho že je pouhá „Moravkyně“, vymlouval mu učení němčině; že prý by to nebylo hochovi s prospěchem, aby se učil němčině, když nemá s kým německy hovořiti, a aby zanedbal jazyk mateřský, kterému

[1] Tak nadepsána mapa papírová s kusy dosti různorodými. K dějinám školství hranického přihlížejí z nich: zlomek „Geschichte der Weizskircher Stadt-Schule“, zlomek jiných dějin školství, dále německý, neúplně zachovaný výpis stížností na školu hranickou, Gallašových prací o její pozdvižení a vzniku Koberových nadací a posléze Gallašovo německé provolání k žákům 3. třídy, roku 1821 zapsané do čestné knihy školní. Kromě těchto kusů je tu zlomek českého popisu zářků přírodních, německé oznámení Gallašovy „Kurzgefaszte Geschichte der ... fürstlich Dietrichsteinschen Schutzstadt Weizskirch ...“, vydané r. 1836, nějaké zprávy o hranických knihovnách, kusy konceptů Gallašových k „Pobízce“, „Ehrendenkmal der rechtschaffenen Weizskircher“ a „Plán k dobročinnému sjednocení“.

rozumí. Ptal se, k čemu hoch je určen, a když zvěděl, že ke kněžství, nabídl se, že bude jej učiti i hudbě, bude-li mít hoch k ní schopnost. Mezi řečí zmínil se starý Gallaš také o tom, že hoch rád kreslí. Ale to se učitel nelíbilo: má-li prý z hochů býti kněz, nesmí kreslit a každá příležitost k této zábavě musí mu býti odňata. A sám pak dbal také, aby mladý Gallaš ani krokem neodbočil s cesty k cíli, který mu určili rodiče hned, když se narodil. Když hoch na žádost jednoho spolužáka jednou nakreslil na kamenné tabulce nějaké panáčky, učitel nařídil jim za trest, aby jeden druhému žilou dali „poláka“, t. j. jeden druhému na lavici vymrskali. U Kellera učil se Gallaš česky („moravsky“) čísti a psátí, pod jeho vedením vycvičil se ve zpěvu a zpíval na kůru a také tolik latiny si odnesl z jeho učení, že mohl býti přijat do piaristického gymnasia lipnického, ač žádal o přijetí do něho celý měsíc po začátku školního roku.

Hranice tou dobou měly asi 3000 obyvatelův a tedy tuším asi 400–500 dítek školou povinných. Ale z tohoto počtu dětí do školy chodil jen malý díl. Keller, učitel na svou dobu patrně dobrý a rozumný, r. 1762 měl sotva 50 žáků, rektor pak sotva 20, hlavně děvčat, jež učila čísti rektorka. Padesát žáků pouze mít v třídě dnes chtěl by leckterý učitel, dvacet jich před sebou viděl jen několikrát ve svém životě – na ústavě učitelském, když měl „výstup“ v první třídě cvičné školy. Ale před 150 lety učitel byl by býval rád plným škamnnům: byl by měl větší příjem. Bral totiž od dětí, jež učil hláskovati, týdně po 1½ kr., od dětí, jež učil čísti a psátí, po 2 kr. a od větších, jež učil počtům a hudbě, po 3 kr.; plat stálý měl jen za úkony kostelní. Z mála dětí byl ovšem malý sobotales.

Co bylo s ostatními dětmi návštěvou školy povinnými? Mnozí rodiče učili si sami své děti, zvláště děvčata; tak na př. i sestry Gallašovy naučily se čísti doma. Posléze se školou obecnou konkurovaly školy pokoutní skoro v každé ulici.

Z těchto pokoutních škol nejlepší jméno měla škola ševce Herrmanna, předsedy cechu literátského, na Motošínském předměstí. Herrmann byl člověk řádný, zbožný, svědomitý a pro pilnost v učení a slušné chování byl dokonce více vážen než rektor. Z jeho praeparandy, cvičení v počátcích latiny, vycházeli nejlepší studenti lipnického gymnasia, jeho žáci psali krásněji než žáci učitele Kellera. Podle vypravování dvou jeho žáků zapsal Gallaš, jak bývalo v jeho škole.

Aby mohl přehlédnouti žáky, švec paedagog měl verpánek na vyvýšeném místě. Větší žáci, kteří se učili u něho psaní a latině, seděli u dlouhého stolu, praeparandisté hned u stoličky mistrov; menší žáčkové seděli dílem na dlouhé lavici, dílem na stupních podia, na němž trůnil učitel, děvčata byla na lavici u kamen pod dohledem paní mistrové. Učení začalo se českou („moravskou“) modlitbou k sv. Duchu. Po ní praeparandisté pomodlili se latinské „Veni sancte spiritus“; antifonu k němu intonoval sám praeceptor – tak jmenovali Herrmanna jeho praeparandisté a většinou i ostatní žáci. Po modlitbě Herrmann nadiktoval praeparandistům deklinaci, komparaci, verbum nebo konstrukci k tichému vypracování a předložil „předpisy“ (vzorné předlohy k opisování, zvané tehdy „foršřifty“) žákům učícím se psátí. Obojích těch nemusil si potom všimati. Jen zašeptal-li kdo z nich k sousedu, ozvalo se pathetické praeceptorovo „Silentium!“ a již bylo zase ticho. Po větších žácích došlo na menší. Pan praeceptor učil je hláskovati a čísti, žáčka po žáčku, zatím co jeho žena měla na starosti děvčata. První „hodina“ byla tedy praeparanda, psaní, čtení a také trocha počtů; skončila se tím, že pan praeceptor vrátil se od menších žáčků k větším a praeparandistům, aby jim prohlédl úkoly. Po té intonoval „Angele dei“ a tím začal druhou „hodinu“. V ní učil katechismu a spolu s ním morálce a to tak dobře, že žáci jeho počítali se k nejmrvnějšímu a nejzbožnějšímu. Škoda, že nemáme více vhledu do tajův jeho paedagogické dílny! Ke kouzlům jejím patřil ovšem potěh, zástupce metly, která „vyhání děti z pekla“. Ačkoli však jím přísný mistr platil za každý poklések proti mravnosti, přece žáci jeho jej ctíli a milovali. Že z jeho školy vyšel leckterý dobrý občan, může býti sice pravda; ale přec jen dobrořečiti budeme reformám tereziánským za to, že takovýmto pokoutním školám odzvonily.



Gallašova podobizna na fasádě základní školy (2. stupeň) na Třídě 1. máje v Hranicích, 1906

Švec paedagog, jehož škola rozsahem učiva upomíná na staré městské a piaristické školy, třeba ani nebyl sběhlý student, za jakého má chuť jej pokládati, kdo vidí shon nynějších rodičů po tom, aby jejich děti vystudovaly pro nějaký úřadek. V XVIII. věku bývalo mezi hranickými řemeslníky mnoho lidí studovaných, prošlých i celým šestitřídním gymnasiem, ano i filosofii. Byliť hoši, často i za poslední krejcar, posílání do piaristických škol latinských do Lipníku, protože kdo nebyl zběhlý v latině a neproběhl několika humanistickými školami, byl pokládán za sprostáka a nedostal se tak snadno k obecnímu úřadu. Proto hoši možnějších měšťanů před řemeslem vystudovali třeba všech šest latinských tříd a filosofii. A zaměstnání školskému byl blížek tehdejší literát, který nepředzpěvoval jen sprostému lidu z knih při službách božích a nemodlil se jen s ním, nýbrž i čítával po službách božích v neděli a ve svátek doma sousedům z písma i jiných knih nábožných a jim nejasná místa vysvětloval.

Vedle školy měl učitel také úkony kostelní, starost o kůr, o varhany a jinou hudbu a o zpěv, a za to měl plat stálý. Jistě větší, smíme-li souditi dle dneška, byl odtud důchod příležitostný, ze štol. Někjaký podíl na dárkách a nějakou poctu asi vynesla též mu duchovní koleda, potom císařem Josefem II. zrušená, při níž zpíval a pak psal na dvěře svčenou křidou „tři krále“, zatím co farář příbytek kadidelnic vykuřoval, svčenou vodou vykropoval a požehnával.

Známo, že stálý plat za kůr není veliký, ba že z celého důchodu z kostela leckde by se učitel sotva slušně ošatil. Dříve bývalo jistě hůře. Říká se: za málo peněz málo muziky. Ale to neplatí o někdejším učiteli; ten za málo peněz dělal mnoho muziky. Bylo tomu s kostelem tedy jako se školou a platí i tu tedy verš staré trhové písně o stavích, charakterisující stav učitelův slovy: „dost má práce pro svou hubu a málo do ní“. Dle záznamu hranického učitele a regenschorihó K. Jiríčka (v jeho příspěvku k úřední sbírce lidových „oper“, písní a tanců, provedené r. 1819) zpívali ve všední dni a při ranní nedělní literáci („bratrstvo lásky bližního“) z Božanova kancionálu „Slavíčka“ a učitel tedy den co den hrál na varhany, při hrubé byla muzika „chorální“ a tak bylo také při litaniích o mši s požehnááním spojené až do doby, kdy zavedena byla normální píseň „Před tebou se klaníme“. Práce v kostele bylo dosti s hudbou, uváží-li se, že svátků do Josefa II. bylo více a že přísný hudebník, jako Keller, nespokojil se jednou zkouškou k slavné mši.

A neměl ovšem a nemá andělské trpělivosti, aby se nezlobil při zkoušce; tak Gallaš se školou Kellerovou rozloučil se zkušeností, že vyplácí také rozzlobený dirigent.

Chrámová hudba tehdejší měla ovšem svůj dobový ráz; byla světská, jako zesvětštěla všechna ostatní ozdoba chrámová za doby protireformační. Protože se líbily árie opery „Cosa rara“ nebo štyrské tance, zněly také z varhan. Nám zní nyní nepodobně k víře to, co Jiříček dle paměti své a starých lidí zaznamenal o radovánkách, jimiž do dob Josefa II. plnil se kostel o jitřní. Troubilo se na pastýřské trouby, byly hodiny a ponocný odtroubil půlnoc; chlapi mívali s sebou všelijaké pronikavé nástroje hudební, smíme-li toho slova užiti o dřevěných žežulkách (dle všeho píšťalkách k napodobení hlasu kukaččina), hliněných ptáčcích pískacích, zvoncích, kladívkách a želízkách; napodoben zpěv slavičí a bylo slyšeti i sýkoru, kuřátka, vrabce a jiné a jiné zvuky, že od nich se kostel až rozléhal. Graduaem a offertoriem o hrubé mši, jak půlnoční, tak božíhodové, bývaly české hudební vložky skládané v duchu valašských koled pastýřských, ba tak skládány byly i celé mše a ta „valašská muzika“ (pastorelly) trvala až do hromnic. Zapsané koledy a mše ukazují, jak pojem boha z filosofického nedohledna byl snižen v dohled prostého člověka: biblické vypravování o narození Ježíšově pojato jako příběh na Valašku udalý a epicky reprodukováno nebo zdialogisováno s lidovými naivnostmi a hrubostmi pomocí básnického podání lidového a jeho technikou. Kusy ty pravděpodobně většinou složili sami staří kantoři naši, jichž podíl na vytvoření naší lidové poesie a hudby bude větší, než se tuší.



Roku 1774 přišly reformy, na nichž celých sto let potom stojí naše školství s nějakým zlepšením a s nějakým zhoršením.

Úspěch opravných myšlenek závisí na jejich včasnosti, t. j. přiměřenosti k době a jejím trvalým potřebám, a na jejich provedení. Z hlavních myšlenek reformy tereziánské cenné byly pouze myšlenka zevšeobecniti školství (sto let teprve po smrti jejího hlasatele Komenského přijatá v zemi, jež z matky stala se mu zarputilou macechou) a myšlenka postavití je mimo vliv církve – domyšlena a ke všem svým praktickým důsledkům dovedena nebyla z nich jedna ani druhá, ba náběh ke zlaicisování školy dokonce brzy byl odvolán. Nešťastné byly další dvě myšlenky: idea vychovávatí pro stát, pojatý za cosi jiného než za souhrn občanů jej činících, a z ní vyplývající vědomá germanisace, dále pak idea vytvořiti rozdílné druhy škol obecných dle velikosti jich působiště, rozlišiti školu hlavního města od školy města krajského a obojí od školy venkovské, idea to nedůvodná, nespravedlivá, anachronistická při svém vzniku a přece tak dlouho přečkavší století, které prohlásilo rovnost lidí. Abych pak ocenil prvou z těchto nešťastných myšlenek tereziánských: všechny vnitřní zmatky v Rakousku jsou plodem této centralisační chiméry, žádající od individualit, osob i celků státních a národních, obět, které živoucí individuum dáti nemůže, totiž odřeknutí vlastního života. Snahy pak germanisační byly utopii již v době josefínské: škola cizojazyčná sama o sobě, nepodporována jinými okolnostmi, nestačí na národnostní assimilaci, nedovede odnárodniti, dovede jen zdržeti vývoj jednotlivce i společnosti, otupovati intelektuálně, zhrubovati, zbůhdarma roztracovati síly nejlepšího věku; a tak germanisační svou tendencí rakouské školství století potereziánského vychovávalo hospodářské a kulturní opoždění neněmeckých národů rakouských a trpkost v jejich národnostním cítění.

A provedení reform? Roku 1819 želeťický učitel Vincenc Merlíček zapsal a trvám i složil za „finale“ svého příspěvku k úřední sbírce lidových „oper“, písní a tanců tento popěvek:

*Rektoři jsou hodní lidi,
mají psoty dosti:
rektor chodí oškubaný
a preceptor bosky;*

*nežli býti rektorem anebo preceptorem,
raděj chci v české Přelouči být citátorem.*

Jiných věcí nedotýkajíc – může takový proletář jako tehdejší učitel, nášlapek kde koho, za to, že nepozdvihl valně školy? –

Hranice od reformy tereziánské měly triviálku se třemi učiteli. Po celých však třicet let, co od svého pensionování (1791) Gallaš žil ve svém rodišti, dávala podnět jemu a nejvzdělanějším jeho spoluobčanům ke steskům. Učitelé většinou byli karbaníci, opilci a demoralisovali svým příkladem; jeden dokonce, starý atheista a vlník, pod rouškou zvláštní péče o výchovu děvčat choval se k nim tak, že musil býti na podnět Gallašův napomenut školním dozorcem. Školy nedbali. Jeden z nich víc maloval a zvláště portretoval a proto měl ve škole pomocníka; s ním se o vyučování rozdělil tak, že každý učil po půlhodince ráno a odpoledne, ale oba bylo za doby vyučování vídati mimo školu. Tím vším žactvo, zvláště chlapci, stávalo se nevázané, drzé, nepobožné; ale přece nebylo troufalosti k zakročení: byli protektoři získaní hladkými řečmi a mimoškolskými službami, shovívalo se a umlčovalo. Farář mimo zkoušky nešel do školy a nechtěl nic mít s úřady ani světskými ani duchovními; prý to tak je v úřadech, jako by jim běželo o odklizení křesťanství, a z řečí mladých duchovních až hrůza! U něho Gallaš nedožádal se nápravy. Usiloval tedy o ni sám.

Veden cizími příklady a tužbami doby, znamenitým darem knižním r. 1811 založil farní knihovnu, obsahující díla duchovní, mravoučná, dějepisná i jinaká vědecká, přístupnou všem obyvatelům města i podměstí, předem však určenou kněžím, učitelům a jejich pomocníkům; čítárny ovšem nesmělo býti při ní, poněvadž dvorní dekret z 3. srpna 1798 zapovídal toho druhu knihovny všude jinde mimo hlavní město každé „provincie“, patrně ze starosti o „pravé“ vzdělání lidu. Jednání o knihovnu vleklo se sice ještě šest let i přineslo původci jejímu dosti pochůzek, psaní a mrzutostí, ale přece je přivedl ke konci a dovedl toho, že knihovna ve čtvrtém desetiletí XIX. věku měla několik tisíc svazků, v jichž seznamu shledal jsem leckterý vzácný kus, na př. z jezuitské tiskárny trnavské. Založení knihovny té bylo vskutku kulturním činem pro obec hranickou, třeba myšleným a provedeným ve slohu doby.

Dle návrhu Gallašova přidán k rukám školního dozorce školní výbor složený ze starosty a 6 jiných členů, jenž měl dohlížeti ke škole a mít na péči její potřeby. Hned v 3. schůzi tohoto výboru přijat Gallašův návrh, aby učitelé byli podřízeni zvláštnímu duchovnímu direktoru školy, jímž byl by čtvrtý duchovní, jehož si obec přála, vydána o tom Gallašova zpráva, možnějšími členy výboru složeno hned 1500 zl. víd. měny a kapitál ten, jehož úroky měl býti placen nový ředitel školy, do 4. desetiletí XIX. věku vzrostl tak, že dával úroků 300 zl. konv. měny. Také na této myšlence, nevím, zda provedené, znáti je ráz doby. Dozoru farářovu znovu podřízena byla škola za Františka I. Vedle toho Gallašovým snem bylo, aby kněz byl zároveň učitelem nejen náboženství, než i jiných užitečných umění, rektor pak byl učitelem umění literárního a hudby a jeho žena cvičila děvčata v pracích ženských. Přání, aby kněz byl zároveň učitelem, je dozvukem církevního školství středověkého, shledáváme však je ještě u takového racionalisty, jako je Havlíček.

Gallašovým podnětem a pod jeho jménem založil zámožný přítel jeho K. Kober čtvero nadání: 1. na školní prémii, 2. pro nejlepšího učitele, 3. pro chudého otce nebo vdovu, snažící se ctnostně vychovati dítka, 4. pro nejctnostnější chudé děvče. Přímo na školu měla působiti prvá dvě stipendia. Chci prvý z těchto výchovných prostředků své doby osvětliti (dle Gallašova konceptu k listu nadačnímu, opraveného tuším krajským nebo vrchnostenským úřadem). Ideovým podnětem k prvnímu nadání byla důvěra ve vliv vzorných příkladů a účelných odměn.

Nadační kapitál je 500 zl. víd. m. Za úroky z části jeho jedné, 200 zl., farář učiní po zkoušce na konci školního roku premiíou slavnost s kázáním o bázni boží, pravdomluvnosti, mravnosti a píli, promluveným k mládeži, se slavnou mší, „Veni sancte“ a posléze rozdělením odměn. Za úroky z dalších 300 zl. mají býti poděleni dva chlapci a dvě dívky z nejvyšší třídy školy hranické; přednost mají děti hranické a chudší, jedním premiantem může však býti i dítě odjinud rodilé; nestačí-li ten peníz na premie, má býti doplněn z dobrovolných poplatků vybraných od těch, kdo vypůjčili si knihy z hranické farní knihovny. Knihy na premie, obsahu duchovního, mravního nebo dějepisného, určuje katecheta, Němcům německé, Čechům české. Mají býti pěkně vázány a míti věnování (přepisují je věrně jako doklad výmluvný o jazykovém úpadku):

„Tato Knjha vdeluge se tobe N N za Odmenu twogi Pilnosti Bohabognosti a dobreho mrawniho se Chowanj. Ona tobe k Vpamatowanj slaužití ma na wssechna Naučenj genž se ti we Sskole přednasseli, a ma te k Plnenj Powinnosti twogich, Boha, twe mile Wlasti, Wrchnosti, Rodičůw, sameho sebe, a wssech twých Bližnjch se tegkagicych, wzbuzowati. Bud tedy wždy bohobogný, sslechetný, prawdomluwný a ctnostny, abys wždy skutečně sstastný býti mohl; což take wlastnj gest Žadost a Aumysl Zakladatele w gehož Gmene se tobe podawa.“ Datum, podpisy farářův, katechetův, učitelův (učitelův podpis přidán oprávcem konceptu), dozorcův – ti čtyři totiž vybírají premianty dle předepsaného regulativu, kladoucího větší váhu na zbožnost a mravnost než na nadání a píli.

Premiantům dává se naděje na stipendium pro studenty založené Ign. Sukupem; jména jejich, jejich zásluhy a premie mají býti zapsány v pamětní knize chované v hranické farní knihovně (Gallaš do ní napsal německou exhortu k žákům o ctnosti a moudrosti, v čemž oběm spočívá lidské štěstí a čest, a skládal pro ni seznam proslulých Hraničanů, „Ehrendenkmal recht-schaffener Weiszkircher“, po nichž jako po svých vzorech měli jíti premianti); při slavnostních průvodech půjdou hned při praporu, eminentista s medaillí na zlaté šňůrce; učitelé a žáci mají eminentistům onkati, ne tykati; vyznamenání získaná mají premianti ztraceti jen postupmo a shodou všech činitelů při určování premií. Dozorem nad rozdělením premií a účty o použití nadační jistiny povinen je farář. Z druhého nadání o téže slavnosti měl býti podělen nejlepší učitel 6 zlatými konv. m., neb stříbrnou medaillí stejné ceny.

Povzbuzování ctižádosti tedy bylo lékem na neduhu školy hranické. Byl to prostředek starý, z jesuitské školy zděděný, jehož úspěch daleko nestojí za zlo, které působí; a použito ho bylo s maloměstskou malicherností. Ale filistrové z doby, již dusil Františkův „princip stability“, věřili tomuto prostředku tak jako metle a rákosce. Proto svou čestnou knihu měli i žáci nedělní školy a Gallaš do ní napsal napomenutí k píli a pozornosti. A byla ovšem i kniha hanby pro žáky zlé, dokud se nepolepšili.

Zájem hranického vlastence o školu není tím vším ještě vyčerpán.

Na zisk knihovny, školy a jejích premiantů Gallaš pomýšlel, když „Pobízkou“ chtěl pozdvihnouti lokální vlastenectví Hraničanů a za tím účelem vzdělance z nich sdružití v jakési bratrstvo. Jeho ochota, zadarmo učití v nedělní škole počátkům mravnosti, přírodovědě, rýsování, řezbě a malbě, neuskutečnila se jen proto, že nedostalo se mu od tehdejších měšťanů pomůcek a místa. Sám, kdys adept cechu malířského, učil hranickou mládež rýsování, kreslení a malbě, spokojuje se odměnou, kterou z dobré vůle rodiče jeho žáků mu přinesli, a mnohdy sklízeje nevděk. Svě žáky při tom též vedl k mravnosti, k pilnému shromáždění vědomostí a umění, k lásce k víře otcovské a řeči mateřské, své promluvy opíraje o příklady vzaté z dějin a z vlastní zkušenosti. Tento nábožensky a mravně výchovný ráz jeho hodin kreslení dosvědčuje jich pamětník a pak „Spasitedlné naučení“, které Gallaš napsal r. 1833 jednomu žáku za dalším vzděláním do Vídně odcházejícímu a které jsem rozebral v uv. článku v Čas. Mat. Mor. Pochopitelný je tomu, kdo zná ráz a účel Gallašových prací vydaných i rukopisných a ví, že Gallaše člověka a literáta skládají prvky osvícenství a reakce.

43 Nespokojil se sice pouhým výpisem dějin a současné bídy hranického školství, ale přece nedovedl vším svým snažením ani toho, aby české obyvatelstvo rodného města jeho na čas nezpronevěřilo se sobě samému a nedalo se spoutati vládou cizonárodní menšiny.

Text byl otištěn v týdeníku Komenský, ročník 38, 1910, č. 21, s. 321–323; č. 22, s. 345–347; č. 23, s. 357–359 a č. 24, s. 379–380 (též zvláštní otisk – V Zábřeze tiskem a nákladem Družstva knihtiskárny, 1910, 12 s.).